

МІФОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР ЯК ОБ'ЄКТ ЗІСТАВНОГО ДОСПІДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Олександр КОЛЕСНИК (Київ, Україна)

У статті розглянуто поняття міфологічного простору, виділено його конституенти й моделі організації, зіставлено семантику номінацій магічного об'єкту як складової частини міфологічних просторів британців і українців.

The article tackles the notion of mythic space, considers its constituents and their arrangement patterns, compares semantics of designation units denoting magic objects as segments of British and Ukrainian mythic spaces.

У сучасному мовознавстві робляться численні спроби відтворення інформаційних структур, що становлять підґрунтя одиниць мови та мовлення [1; 2; 5]. Значна увага традиційно приділяється вивченню міфу з огляду на його відображення в текстах різних жанрів, модифікації в контексті сучасної культури, функціонування в якості основи моделювання альтернативних фентезі-світів тощо [6; 12; 13; 16; 18]. Водночас, актуальним виявляється дослідження етнонаціональних особливостей і діахронічних видозмін міфологічної матриці, а також зіставлення засобів вербалізації її елементів засобами англійської та української мов.

Здійснення зіставного аналізу мовних засобів утілення міфу, насамперед, з точки зору лінгвокультурології та лінгвосеміотики вимагає уточнення окремих понять. Так, ведучи мову про міфологічну концептуальну картину світу [6: 31-41], зазначимо, що генеза подібного образу світу в контексті національної культури детермінована особливостями існування міфу як інформаційної системи. Діахронічна та культурно-контекстуальна варіативність міфологічних структур та їх здатність вмотивувати творення й функціонування номінативних одиниць зі специфічною образністю, що спричиняє ефект реальності змодельованого у тексті світу, зумовлені генетичною спорідненістю МІФУ, МОВИ і КУЛЬТУРИ, що у своїй взаємодії породжують МІФОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР.

Троїста опозиція МІФ :: МОВА :: КУЛЬТУРА відзначається еківолентністю її членів, насамперед, унаслідок знакової природи їх конститuentів. Міф існує у вербальному вигляді, а його семіотичні потенції реалізуються унаслідок протікання процесів інверсії, проекції, персоніфікації [7: 19]. Міф і мова дозволяють подолати протиріччя світу: міф кодує структури, що визначають специфіку буття, одиниці мови поєднують абстрактне (міфологічні концепти) і конкретне (знак). З позицій трансцендентальної феноменології мова є модальністю людського буття, одним з можливих форматів інтерпретації та перетворення світу [14: 3]. Як відкрита моделююча система, семіотична сутність якої дозволяє створювати варіанти образу світу / світів, мова розуміється нами як форма діяльності, а також одночасно її знаряддя і продукт. Діяльнісний аспект безпосередньо пов'язує міф і мову з культурою, котра, за висловом Ю.С.Степанова, є „сукупністю концептів і відносин між ними, що виражаються в ... „еволюційних семіотичних рядах”, а також в „парадигмах”, „стилях”, „ізоглосах”, „рангах”, „константах” [15: 40-41]. Іншими словами, культура постає концептуалізованим досвідом етносу, тобто, наслідком когнітивних зусиль представників лінгвospільнот і різноманітних видів діяльності (в тому числі – перетворювальної). Отже, ми розглядаємо культуру етносу як інвентар „трансформаційних моделей”, за якими змінюється конфігурація реальності – емпірично даної, або ж відбувається моделювання реальності альтернативних світів.

Специфіка організації елементів будь-яких систем полягає в ієрархічності їх рівнів, котрі, у свою чергу, об'єднують елементи одного рангу, тематичної спрямованості, аспектуальності тощо. Виділення просторів дає змогу пояснити специфіку інформаційних взаємодій у контексті етнонаціональних лінгвокультур. Так, *когнітивний простір* визначається як структурована сукупність усіх знань і уявлень, притаманних конкретній мовній особистості [8: 124], а *лінгвокультурний простір* – як форма актуалізації культурно зумовлених особливостей певного етнічного угруповання у мовленні [2: 14]. Ураховуючи концепцію Ю.М. Лотмана, згідно якої семіотичний простір культури (семіосфера),

заповнюється мовами [11: 250-254], (відповідно – конституюється значеннями, які втілюють елементи мовних систем) і передбачає творення дискретної моделі світу, форму структурованого існування міфологічної інформації ми ідентифікуємо як **міфологічний простір** (МП). Елементами міфологічного простору є міфологічні концепти, об'єднані у сценарії. Оскільки **міфологема** традиційно визначається як квінтесенція міфу та форма його існування в культурі [16: 74], або як ядерна частина архетипних образів, що становлять найдавніші позасвідомі уявлення про світ [17: 98], міфологічний концепт (концепт-міфологема) визначається нами як базовий елемент МП, зміст якого є результатом образно-асоціативної рефлексії. З огляду на вербальність міфу зміст міфологічних концептів прямо корелює з семантикою номінативних одиниць на їх позначення. Розглядаючи семантику номінативної одиниці як набір пропозитивно закодованих ознак, доходимо висновку про внутрішньо-текстовий характер внутрішньої форми даних одиниць та, відповідно, про фреймову природу власне концепту-міфологеми.

Діахронічне вивчення засобів вербалізації номінативних одиниць на позначення міфологічних концептів зумовлене, передовсім, культурно-історичною континуальністю МП, викликаною, словами О.Ф. Лосєва, „тотальністю міфу” [9]. Інгерентність ірраціонального компоненту мислення й світогляду зумовлює специфічну реакцію індивіда на інформаційний вплив міфу. Так, рух будь-якої системи (суспільства, системи мови тощо) зумовлений прагненням до самозбереження, при чому опір системи надмірному (деструктивному) рівню ентропії можливий за умови збалансованості підсистем й їх компонентів. Баланс системи досягається шляхом впорядкування й структурування даних, раціоналізації дійсності. Однак, у певний момент прийнятий в культурі (науковій парадигмі) набір вихідних аксіом вичерпується, і для подальшого руху системи сприймається нове, не детерміноване, невизначене в плані істинності / хибності (часто – емпірично недоказове унаслідок неадекватності дослідницького інструментарію) відправне твердження. Наприклад, в культурі кінця ХХ початку ХХІ ст. відзначається явище реміфологізації, викликане неможливістю розв'язати центральні екзистенційні питання та забезпечити баланс між цивілізацією та Природою, людиною і суспільством, соціальними, політичними групами виключно техногенними / механістичними засобами на раціоналістичній основі. У даному випадку елементи МП переміщуються до ядерного сегмента картини світу соціуму, тобто, міф виявляється своєрідним „базовим оператором”, що задає первісні межі істинності. Іншими словами, зміст вербалізованих концептів-міфологем / міфологічних сценаріїв виявляється макро-знаком, що детермінує рух культури (окремої сфери діяльності) соціуму. Відповідно, МП розглядається нами як основа будь-якої картини світу, а його структурні елементи – як аксіоматика, в межах котрої здійснюються спроби раціоналізації дійсності, побудови альтернативних світів, маніпулювання свідомістю тощо [7]. У силу знакової природи своїх компонентів МП є своєрідним „конфігуратором” концептуальної картини світу соціуму різних епох. Історичні модифікації МП становлять підґрунтя семіосфери соціуму, „синхронного семіотичного простору, що заповнює межі культури” та „є умовою роботи окремих семіотичних структур та, одночасно, їх породженням” [11: 251 – 253]. Такий висновок суголосний з твердженням, що „для міфу ніщо не є контекстом”, а сам міф є „постійним процесом трансцендування (умовою організації людського досвіду)” [12: 17]. МП виявляється цілісною системою взаємопов'язаних схем і знаків, що принципово не піддається рефлексії, становить основу соціокультурного світосприйняття, засвоюється шляхом соціального наслідування, існує на рівні суспільної свідомості у вигляді стійких диспозицій [10: 12]. Незважаючи на протиставлення „міфічного” і „раціонального”, саме єдність цих протилежностей породжує моделі впорядкування світу. Відтак, ми розглядаємо МП як „родовий простір”, що не вимагає інтерпретації, а є основою пізнання й концептуалізації світу, детермінує конфігурацію його картини.

Елементи МП організовані в динамічні сценарії, котрі ми, користуючись підходом О.М. Кагановської [5: 46-47], поділяємо за ступенем абстрактності / узагальнення. Наприклад, мега-сценарій КВЕСТ є універсальним способом регулювання відносин між контрарними світами (збалансування систем з принципово відмінною архітектонікою, що метафорично представляється як боротьба ДОБРА і ЗЛА). Загалом, мега-сценарії

виявляються ізоморфними для британської та української реміфологізованих культур, що свідчить про спільні первісні Індоевропейські архетипні уявлення про світ. Структурно квест як мега-сценарій охоплює мезо-сценарії ВІДОКРЕМЛЕННЯ, ПРИГОДА, ПОВЕРНЕННЯ [18]. Зазначені сценарії передбачають здійснення макро-сценаріїв на зразок ЗДОБУТТЯ СКАРБУ / АРТЕФАКТУ, МАГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ВІЙНА, ЗАХОПЛЕННЯ, УТРИМАННЯ ЗЕМЛІ, ПОДОРОЖ ДО ПОТОЙБІЧЧЯ, ВИКОРИСТАННЯ СИЛИ / МАГІЇ та ін. Нарешті, ката-сценаріями постають СУТИЧКА, ВИКОРИСТАННЯ МАГІЧНОГО ОБ'ЄКТУ, НАКЛАДАННЯ ЗАКЛЯТТЯ / ЧАР тощо. Розглянемо особливості реалізації ката-сценарію ВИКОРИСТАННЯ МАГІЧНОГО ОБ'ЄКТУ (МО) у сучасних англомовних і україномовних художніх текстах.

Так, вказаний сценарій становить зміст інструментального слоту у фреймовій ситуації (макро-сценарії МАГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ / ВИКОРИСТАННЯ МАГІЇ) (у термінах С.А. Жаботинської): {[ДЕХТО (такий – маг, чарівник) [керується ЧИМОСЬ (таким – бажанням створити, перетворити, переміститись) [використовує ДЕЩО (таке – магію, заляття, магічний предмет) [впливає на ДЕКОГО / ДЕЩО (таке – людину, предмет, простір, стихії) [ТУТ / ЗАРАЗ]]]]]}]. Вказаний слот розширюється за рахунок предметоцентричних і компаративних субфреймів {[стільки [такого ДЕЩО [існує так [існує ніби [існує в якості [існує діючи [ТУТ / ЗАРАЗ]]]]]]]}]. Наповнення субфреймів становить особливий інтерес для дослідження. Так, проведений аналіз засвідчує, що в британському МП номінації МО вмотивовані наступними концептуальними моделями: МО – ЖИВА ІСТОТА: *the hat began to sing* [19: 117], *wizard chess ... the figures were alive, which made it a lot like directing troops in battle* [19: 199], *A piercing, bloodcurdling shriek split the silence – the book was screaming* [19: 206]; МО – АГЕНТИВНА СУТНІСТЬ: *a Ring of Power looks after itself... It may slip off treacherously* [20: 80-81], *the Ring itself...decided things* [20: 81], *the Ring was trying to get back... it betrayed him ... it caught poor Deagol... it had destroyed him* [20: 81], *it's really the wand that chooses the wizard, of course* [19: 84], *[stone] ... produces the Elixir of Life* [19: 220]; МО – ІНСТРУМЕНТ ТВОРЕННЯ ЗАКЛЯТЬ: *Professor Flitwick, who had golden bubbles blossoming out of his wand and was trailing them over the branches...* [19: 197], *She grabbed Harry's wand, tapped the lock, and whispered "Allohomora!"* [19: 160]; МО – КОНТЕЙНЕР МАГІЧНИХ РЕЧОВИН: *Every Olivander wand has a core of powerful magical substance ... We use the unicorn hairs, phoenix tail feathers, and the heartstrings of dragons. No two Olivander wands are the same* [19: 83-84], *unusual combination – holly and phoenix feather* [19:84]; МО – ЗАСІБ ПЕРЕМІЩЕННЯ: *He's never traveled by Floo powder* [19: 47]; МО – ПРЕДМЕТ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: *a Morgul-knife which remains in the wound* [20: 268], *Ten and a quarter inches long, swishy, made of willow. Nice wand for charm work. .... a mahogany wand. Eleven inches. Pliable. A little more power and excellent for transfiguration.* [19: 82]; МО – ЦІННІСТЬ / СКАРБ: *really rare and really valuable [cloak]* [19:201]; МО – ДЖЕРЕЛО ЕМОЦІЙ: *the delight of the Mirror of Erised* [19:213]; МО – КОНТЕЙНЕР СИЛИ: *The Master-Ring, the One Ring to rule them all* [20:75], *the Ring draws them* [20: 234]; МО – СУТНІСТЬ ЗДАТНА ДО ОПОРУ: *"Can't nothing interfere with a broomstick except powerful Dark Magic – no kid could do that to a Nimbus Two Thousand"* [19:190], *dragon-fire could melt and consume the Rings of Power* [20: 87].

Натомість, семантика українських номінацій МО визначається моделями МО – ЖИВА ІСТОТА: *Гобелен, який постраждав від шпаги Еста, за ніч затяг свої рани й був тепер укритий шрами* [3: 270], *Магічне дзеркало бешкетувало й мудрувало* [4: 127]; МО – АГЕНТИВНА СУТНІСТЬ: *Лартові те люстро служило, мов собака, угідливо показувало його відображення з усіх боків ... допомагало зав'язувати шийну хустку* [3: 5]; МО – ІНСТРУМЕНТ ТВОРЕННЯ ЗАКЛЯТЬ *Він дивився в Дзеркало Вод... І вмер, коли чаклував* [3: 182]; МО – ЗАСІБ ПЕРЕМІЩЕННЯ: *сказав Орвін із дзеркала* [3: 25], *Орвін... рушив углиб, у темряву, в небуття, і йшов, і віддалявся, поки не зник зовсім. Поверхня дзеркала здригнулася* [3: 265], *Я пройду туди, де Марран. Мій медальйон проведе мене* [3: 263]; МО – СУТНІСТЬ ЗДАТНА ДО ОПОРУ: *медальйон, так званий Амулет Віщуна... Він золотий і вкриватися іржею, звісно, не може... Тільки якщо не з'явиться вагома, дуже серйозна причина* [3: 33]; МО – КОНТЕЙНЕР СИЛИ: *По лезу в його руці бігала блискавка* [3: 275].

Отже, у МП британців МО постає, насамперед, як поліфункціональний предмет, наділений силою, власною волею. Варто відзначити більшу варіативність ката-сценаріїв, до яких залучається англійський МО, а також деталізацію його природи, структури, асоціативних і аксіологічних зв'язків, що за умов переорієнтації фрейму перетворює його на фокусний слот. У МП українців МО постає допоміжним засобом для переміщення, віщування та ін.

Особливості семантики номінацій магічних предметів дозволяють вести мову про їх специфіку як знаків. Так, у силу притаманної номінативним одиницям-міфонімам креативності у контексті МП вони проявляють індексальний характер: їх контекстуально активовані семи відсилають до найбільш вірогідного варіанту розгортання сценаріїв, або ж безпосередньо їх розпочинають. З іншого боку, специфіка образності одиниць вторинної номінації, що втілюють міфологічні концепти, дозволяє відзначити їх певну іконічність. Зазначені явища відображають як ізоморфні, так і аломорфні властивості МП англійців і українців. Ізоморфним у МП обох етносів є набір їх конститuentів, в той час як рівнева організація, специфіка аранжування й динамічні моделі є аломорфними. У подальшому передбачається зіставлення вербалізації МП двох етносів в аспекті лінгвосеміотики та лінгвокультурології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Болдирев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 18-36.
2. Головня А.В. Лінгвокультурний простір художньої прози Р. Кіплінга: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ, 2007. – 205 с.
3. Дяченки Марина та Сергій. Брамник. – К.: Джерела М, 2005. – 288 с.
4. Дяченки Марина та Сергій. Ритуал. – К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2006. – 280 с.
5. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя). – К.: КНЛУ. – 2002. – 292с.
6. Колесник О.С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгво-когнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі): Дис...канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2003. – 300 с.
7. Лебедев И. А. Семантика и семиотика в культуре тоталитарных обществ: миф, символ, ритуал: дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01. – СПб. – 2007. – 163 с.
8. Левицький А.Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми //Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 23. – Ч. 2. – К.: ВПЦ „Київський ун-т”. – 2007. – С. 119 – 127.
9. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура. – М.: Политиздат, 1991. – 525 с.
10. Лосева М. А. Мифологическое в смысловом контексте современной культуры: автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 / Перм. гос. техн. ун-т. – 24 с.
11. Лотман Ю.М. Семиосфера. – СПб: «Искусство-СПб». – 2001. – 704 с.
12. Малеева М. А. Миф как социокультурный феномен : автореферат дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 / Рост. гос. ун-т. – 2006. – 25 с.
13. Павкін Д.М. Образ чарівної країни в романах Дж.Р.Р.Толкієна: лінгво-когнітивний аналіз: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – Черкаси, 2002. – С. 7-75.
14. Пихновский П. В. Лингвофилософские основания риторики и герменевтики: автореферат дис. ... канд. филос. наук : 10.02.19 / Твер. гос. ун-т. – 2006. – 17 с.
15. Степанов Ю.С. Константы: словарь русской культуры: Изд 2е, испр. и доп. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
16. Хамитов Н.В. Освобождение от обыденности: искусство как разрешение противоречий жизни. – К.: Наукова думка, 1995. – 118 с.
17. Юнг К. Г. Архетипы и символ. – Renaissance, 1991. – 306 с.
18. Campbell J. The Power of Myth. – New York: Doubleday, 1988. – PP. 11-171.
19. Rowling J. Harry Potter and the Sorcerer's Stone.- NY, Scholastic, 1999. – 312 p.
20. Tolkien J.R.R. The fellowship of the Ring.– NY, Ballantine Books, 2000. – 479 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Колесник – кандидат філологічних наук, доцент, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: семіотика, лінгвокультурологія, когнітивні студії.